

УДК 130.123:37.01

Феноменологія освіти (духовна сутність освіти)

Віктор АНДРУЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН та академік НАПН України

Наголошуючи на важливості матеріально-фінансового забезпечення освіти (а його треба посилювати відповідно до стандартів провідних країн світу), зазначимо вагомість її духовної складової. І це зрозуміло. Дух визначає зміст освіти, а отже, її спрямованість на формування людини як особистості і громадянина, становлення моральних, естетичних, соціально-політичних характеристик, налаштованість на співпрацю з іншими людьми в інтересах держави і суспільства.

Звернімо увагу на те, що І. Резніков, орієнтуючись на формування духовності як основи вирішення завдання розвитку особистості у гуманоцентричному та соціоцентричному напрямі, відмічає певні його системні характеристики. *По-перше*, цілісність навчально-виховного процесу, в якому духовність є цілепокладально-інтегративним фактором, що об'єднує в єдине ціле навчальну і виховну діяльність освітнього закладу та особистості, забезпечує формування ціннісно-сприятливого середовища, а також сприяє мінімізації негативного соціального впливу і максимізації чинників розвитку духовної культури. *По-друге*, спрямованість навчально-виховного процесу на формування та активізацію суб'єктної позиції кожного учасника освітньої діяльності як носія духовних цінностей, що свідомо їх сповідує, позиціонує, застосовує у своїй життєдіяльності навички їх реалізації, навіть в умовах негативно впливу зовнішнього середовища. *По-третє*, забезпечення у навчально-виховному процесі на особистісному рівні оволодіння комплексом знань щодо духовних орієнтирів життєдіяльності та вироблення емоційно-ціннісного ставлення до духовних виявів буття як до найвищої цінності, на цій основі оволодіння особистістю системою практичних навичок щодо створення й розширення власного духовного простору. *По-четверте*, насичення навчально-виховного процесу змістовими складовими духовно-практичного характеру у вигляді спеціалізованих інтегрованих курсів, системи модулів, профілактично-духовних програм, що забезпечують когнітивний, аксіологічний та діяльно-моделюючий аспекти формування у особистості духовної культури [1, с. 225–226].

Духовна складова освіти у сутнісному плані наповнюється певними цінностями, які й повинні ретранслюватися в освітньому процесі, посідати чільне місце у змісті навчальних предметів.

До духовно-культурних цінностей освіти варто віднести такі: фундаментальні компоненти національної і світової духовної культури, формування яких починається в родині і продовжується під час навчання в університеті, ті, що стимулюють подальшу практичну діяльність і поведінку студентської молоді відповідно до законів Істини, Добра і Краси; цінності, які сприяють кращому розумінню загальнолюдських цінностей, найвищої цінності – цінності життя в усіх значеннях та традиціях різних культур, здобутків різних цивілізацій, до яких під час навчання і виховання долучається людина; які виявляються у толерантному й шанобливому ставленні до навколишньої дійсності й усвідомленні сенсу життя, істинної цінності знання та необхідності у постійному самовдосконаленні для досягнення успіху в подальшому житті й професії [2, с. 9].

Найрельєфніше духовна складова освіти виявляється у змісті гуманітарних навчальних предметів. Саме тому важливою є гуманізація та гуманітаризація всього освітньо-виховного простору країни. Сьогодні навчальні предмети гуманітарного профілю безпечливо скорочуються, що може призвести до вкрай негативних трансформацій духовно-моральної складової особистості. Оптимальне співвідношення професійних предметів і дисциплін гуманітарного спрямування має бути якнайшвидше визначено і впроваджено як на рівні державної освітньої політики, так і на рівні конкретних університетів.

Сучасна освіта потребує фундаментального посилення власної духовної складової. Бездуховність, що розквітла останнім часом у системі шкільної і вищої освіти, потребує викорінення. Сприяти цьому може, насамперед, системне впровадження на державному рівні елементів релігійної освіти, спеціальних курсів з основ християнської етики, історії релігій та релігійних вчень. Релігія володіє унікальним духовно-моральним

зарядом, який має бути переданий особистості, насамперед, освітою. Водночас проблема впровадження релігійної освіти в школах і у вищих закладах освіти в Україні є досить дискусійною й потребує додаткового визначення норм, стандартів, принципів. На думку Ф. Швайцера, можливе використання таких стандартів для шкільної релігійної освіти: її потрібно викладати відповідно до загальноосвітніх критеріїв (викладання має бути якісним); вона повинна мати суспільне навантаження і здійснювати внесок у загальноосвітнє завдання; охоплювати аспекти міжконфесійного й міжрелігійного навчання, що відповідає ситуації зростаючого плюралізму багатьох країн (діалогічність, збереження миру і толерантність); ґрунтуватися на праві дітей на релігію і релігійну освіту (педоцентричний підхід, заснований на правах дитини); її мають викладати професіонали щодо досягнення певного рівня саморозуміння і професійної рефлексії, які набуваються як результат академічної підготовки та забезпечують критичне сприйняття власної релігійної ідентичності та життєвого шляху (професіоналізм у викладанні) [3, с. 27–28].

Важливою вимогою новітнього одухотворення освіти є визначення місця і ролі в ній морально-ідеологічної компоненти. Ідеологія – це духовний фундамент, на якому будується свідомість людини. В історії України минулого століття його було сфальшовано і спотворено. Марксизм–ленінізм–сталінізм, представлений у вигляді офіційної ідеологічної доктрини, розшарував духовну основу суспільства і особистості, підпорядкував їх ілюзійним цілям. І хоча ця ідеологія викорінюється, залишки своєрідної «прокази» все ще відчутно впливають на духовне життя народу. Ідеологія (у широкому розумінні) не повинна відображати інтереси певної соціальної групи чи класу, а репрезентувати інтереси всієї держави. У формуванні нової духовно-моральної й ідеологічної платформи життєдіяльності українців значну роль виконує освіта. Ця платформа має вбирати в себе як загальнолюдські, так і національні цінності та пріоритети, які відображено в Конституції держави. А це означає, що освітні програми мають утверджувати такі цінності, як демократизм, миролюбство, екологічна й інформаційна безпека, повага до права (особливо до прав людини), свобода, справедливість, толерантність, солідарність тощо; а в освітній системі України – чітко простежуватися державотворчо-виховний вектор, що передбачає впровадження національно-державницької ідеології, захист національних інтересів, виховання патріотизму та недопущення екстремізму у різноманітних його виявах.

У цьому контексті зазначимо, що в науковій літературі для мобілізації українського суспільства на період реформ пропонують розробити інтегративну ідеологію, що ґрунтується на духовності народу та відповідних моральних цінностях, йому

притаманних. Вона не повинна обмежуватися змістом тієї або іншої доктрини, закріплювати перемогу певної ідеології, а зобов'язана забезпечити умови їх існування та діалогу. Загальнонаціональна ідеологія не може бути згодою всіх окремих ідеологій, оскільки існують ідеології недемократичні, ті, що не приймають умов демократичного діалогу. Тому інтегративна ідеологія – це ідеологія не всіх, а більшості [4, с. 261].

Створення загальнонаціональної ідеології українського державотворення є стратегічним завданням, оскільки її орієнтири повинні стати пріоритетами для всіх сфер суспільного життя, в тому числі й для сфери освіти. На думку науковців, значення національно-державницької ідеології можна сформулювати так. *По-перше*, вона визначає для нації уявлення про напрям поступу, передбачає формування спільних принципів існування нації і держави, державної політики, яку поділяє більшість певного суспільства. Для суспільства це звучить як відповідь на запитання: хто ми, навіщо і куди йдемо? Подібні відповіді дають змогу сформулювати конкретний образ найближчого і віддаленого майбутнього – не тільки бажаного, а й, оскільки це реалістичний ідеал, практично здійсненого.

Ідеологія – рушійна сила суспільного розвитку, інструмент політичної мобілізації суспільства, засіб національної консолідації. В цьому її ключовий прикладний аспект. Прикладів, коли ті чи інші цінності на довготривалій період ставали і мобілізаційним, й інтегративним началом національного життя, є багато. Наприклад, такі елементи ідеології, як свобода і рівність у революційній Франції XVIII ст., ідея національної єдності в Німеччині XIX ст., цінності демократії в США тощо. *По-друге*, національно-державницька ідеологія пов'язана з легітимністю влади. Ідеї, які підтримує суспільство, посилюють державну владу, і, відповідно, збільшують ефективність суспільних та державних перетворень. Державницька ідеологія формує принципи, на яких побудована держава, які цілі вона визначає та якими засобами планує їх досягти, отже, є потужним об'єднувальним інструментом, без якого суспільство втрачає свою монолітність. Ідеологічні доктрини, ідеали, програми – це той безпосередній імпульс, яким керувалося багато політичних партій і суспільних рухів у проведенні радикальних реформ в усіх сферах життєдіяльності суспільства. *По-третє*, національно-державницька ідеологія потрібна не тільки державі, а й громадянам країни.

Ідеологія – не просто сукупність певних ідей, це система поглядів на світ, суспільство й людину, державу і людину; система, що визначає ті чи інші ціннісні орієнтації і лінію поведінки. Її відсутність призводить до втрати координат, які дають змогу людині орієнтуватися в суспільстві, внаслідок чого соціальна реальність втрачає сенс, а майбутнє залишається невизначеним [5, с. 20–21].

Загальнонаціональна ідеологія має виконати, передусім, інтегративну функцію в українському суспільстві на основі духовних, політичних, економічних та інших цінностей, що повинно бути відображено в освіті, навчальних програмах та планах, які наповнюють цей процес конкретним змістом.

Морально-ідеологічний компонент освіти у демократичному суспільстві повинен мати гуманістичний характер і сприяти подоланню бездуховності у вітчизняному соціумі. Це пов'язано з тим, що під час складних політичних і соціально-економічних перетворень Україна постала перед проблемами, зумовленими деградацією суспільства у цілому, що позначається на суспільній моралі, а саме: пріоритетом матеріальних цінностей і девальвацією духовних, браком милосердя і взаємоповаги, проявом байдужості й агресивності, культом грошей, сили й влади у стосунках між людьми. Соціальні труднощі й прорахунки в духовно-моральному вихованні молоді – причина розвитку суспільних «болячок»: наркоманії, алкоголізму, статевої деморалізації, злочинності тощо. Внаслідок засилля телевізійного віртуального простору сценами насильства, еротики, гонитви за збагаченням, бездуховними й беззмістовними фільмами чи азартними комп'ютерними іграми втрачається інтерес школярів до дитячої, класичної вітчизняної і зарубіжної літератури. Сучасне суспільство нерідко створює культ хибних цінностей: престижність становища, влада над людьми, коштовні речі тощо; активно насаджує егоїстичне бажання витратити щораз менше праці, часу і зусиль та отримувати якомога більше задоволення [6, с. 187].

Можна констатувати, що в сучасній українській освіті необхідно більше уваги приділяти моральному вихованню, здійснюючи його не формально, а наповнюючи творчими, нешаблонними підходами у навчально-виховній роботі. Духовна складова освіти повинна органічно доповнювати інтелектуальний та громадянський розвиток всіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

З огляду на зазначене, розглянемо основні суперечності (недоліки та недоречності) у змісті сучасних навчальних предметів.

Зокрема, однією із основних проблем освіти є **відірваність навчальних предметів від реального життєвого процесу**. На жаль, часто їхній зміст не відображає сучасних потреб суспільства, не кореспондується з новітніми тенденціями в різноманітних сферах соціуму. На думку фахівців, цьому негативному явищу має запобігти розвиток профілізації навчання у старших класах.

Як зазначає М. Пригодій, профілізація навчання у старших класах загальноосвітньої школи повинна зробити позитивний внесок у вирішення означених проблем. Це дасть змогу також враховувати загальноєвропейські завдання розвитку освіти, тобто орієнтувати її на завдання

завтрашнього дня. Основна ідея оновлення старшого ступеня загальної освіти полягає в тому, що освіта має стати індивідуалізованою, функціональнішою та ефективнішою. По-перше, це завдання, пов'язане з підвищенням рівня загальної освіченості населення, може бути вирішене за умов, якщо в учнів розвинена мотивація до навчання, до здобуття освіти впродовж життя. Одним із джерел мотивації є реалізація потреби особистості у вивченні значущих (цікавих) для себе предметів у більшому обсязі, на що орієнтоване профільне навчання. Крім того, воно дасть змогу залучити у старші класи школи більшу кількість випускників основної 9-річної школи. Педагогам простіше працювати в профільній школі: учні розуміють, навіщо вчать. Зростає і ефективність освіти. Якщо учень вивчає ті предмети і курси, що відповідають його інтересам і здібностям, то покращуються й кінцеві результати.

Різноманітність профілів, які може створювати школа на своїй базі, дасть змогу реалізувати освітні запити учнів з урахуванням потреб ринку праці. Освіта поступово знову поверне свої позиції значущої умови розвитку особистості, а Україна зміцнить конкурентоспроможність у найважливішому з показників економічного розвитку країни – людському капіталі. По-друге, це завдання реалізації концепції неперервної освіти або освіти протягом життя. Уявлення про те, що освіта з отриманням атестата або диплома не закінчується, а лише переходить на новий якісний рівень, утверджується в свідомості більшості населення, зокрема і завдяки профілізації, що розглядається не як орієнтація на певну професію, а як засіб усвідомленого вибору подальшого профілю навчання. Досягається це за рахунок створення умов для формування у школярів готовності до усвідомленого вибору подальшого освітнього та професійного маршруту. По-третє, це завдання підготовки учнів до адаптації в умовах інтелектуалізації ринку праці. У сучасному світі інтелектуальні професії стають масовими і втрачають властиву їм раніше винятковість. Зростаючі інформаційні потоки і високотехнологічні виробництва вимагають не виконавців вузької спеціалізації, а фахівців з високим базовим рівнем освіченості, здатних швидко переключатися з одного виду діяльності на інший, займатися самоосвітою. Ці якості можуть бути розвинені завдяки профільному навчанню, що створює реальні умови підготовки школярів до перспективних потреб ринку праці, їх орієнтації на конкретну професійну кар'єру [7].

Подальшою проблемою, яка потребує негайного вирішення щодо змісту навчальних предметів, – **їх суттєве й додаткове «онаучнення»**. На думку дослідників, наукова обґрунтованість змісту окремих навчальних предметів висвітлює комплексну проблему – наукове обґрунтування інтегративних знань учнів, що забезпечує

комплексне сприймання здобуття знань. Отже, наукова обґрунтованість змісту окремих навчальних предметів потребує узгодженості, взаємодоповнюваності та несуперечливості всього комплексу навчальних дисциплін. У вирішенні проблеми інтеграції знань учнів важливим є визначення змісту знань, рівня інтеграції, її масштабності. У зв'язку з відсутністю наукового обґрунтування елементів інтеграції в навчальних планах та програмах на сучасному етапі досить складна проблема – добір навчального матеріалу, який має об'єктивні підстави для інтеграції. Тому в практичній діяльності переважають низькі рівні інтеграції знань (міжпредметні зв'язки), для встановлення яких достатньо проаналізувати зміст навчальних предметів і виявити пов'язані між собою факти, дії, об'єкти тощо. Початковим етапом теоретичного обґрунтування інтеграції знань є аналіз змісту навчальних планів, програм і самого навчального матеріалу різних навчальних предметів із метою відбору споріднених понять, які поки що розрізнені, але в ідеальному варіанті створюють цілісну систему [8, с. 46].

Удосконалення наукової обґрунтованості змісту навчальних предметів зумовлює постійне оновлення, впровадження елементів новизни у навчальні плани та програми. Інновації в освіті повинні мати комплексний характер і вбирати в себе змістову новизну, оригінальні управлінсько-організаційні рішення, реалізацію педагогічних експериментів та впровадження їх результатів тощо. На думку Л. Даниленко, інновація в освіті є не лише кінцевим продуктом застосування новизни у навчально-виховному й управлінському процесах з метою зміни (вдосконалення) суб'єкта та об'єктів управління й отримання економічного, соціального, науково-технічного, екологічного та іншого ефекту, а й процедурою їхнього постійного оновлення. Дослідниця вказує, що осердям, основою будь-якої інновації є нова ідея; її джерелом – дослідницька діяльність вченого або пошукова практика вчителя, керівника, колективу школи; носієм інновації – творча особистість, експериментатор-дослідник [7, с. 14]. Тобто новизна у змісті навчальних предметів є лише одним з елементів якісної освіти, що базується на засадах духовності. Наповнення освіти духовним змістом потребує не тільки творчих зусиль всієї педагогічної спільноти, а й прийняття адекватних управлінських рішень, підготовку високопрофесійних кадрів, підняття престижності знань у суспільстві тощо.

Відповідно престижність знань та освіти як такої буде зростати, коли українська освітня система зможе подолати **недостатню практичну спрямованість навчання**. Безпосереднім втіленням практичної спрямованості навчання є так звана професійна спрямованість навчання. Відомий педагог С. Батишев, висвітлюючи сутність концепції професійної спрямованості навчання, визначає його як незмінне збереження

викладання основ наук у тому ж базовому обсязі, як це має місце в загальноосвітній школі, але з тією різницею, що акцентується на можливості застосовувати знання, навички і вміння з певного предмета під час опанування конкретних професій [9]. На нашу думку, професійно спрямованим навчанням, як засобом подолання недостатньої практичної спрямованості освіти, варто розуміти навчання з орієнтацією змісту, форм, методів на формування професійних якостей особистості, в яких відображено знання з певного навчального предмета, вміння та навички.

Узагальнюючи різні погляди на основні шляхи реалізації професійно спрямованого навчання, Н. Самарук зазначає, що ними є профілювання як цілеспрямована реалізація міжпредметних зв'язків фундаментальних і спеціальних дисциплін, роз'яснення значення теоретичного матеріалу в професійній підготовці, а також включення професійно спрямованого матеріалу в побудову системи задач і вправ [10].

Суттєвою вадою сучасної вітчизняної освіти є **обмеженість можливостей творчого дискурсу** в межах чинних програм та планів. Для розвитку творчої, креативно мислячої особистості необхідний належний рівень свободи самовираження, існуванню якого може не сприяти панівна система освіти. Тож навчальний процес має поєднувати репродуктивну та перетворювальну діяльність студентів. При цьому творчий характер властивий такій перетворювальній діяльності, за якої постає потреба застосувати знання у новій ситуації або скористатися відомими способами вирішення проблеми. Саме метод творчих завдань, які є засобом активної роботи мислення, пам'яті, актуалізації накопичених знань, виконують важливу роль у формуванні досвіду перетворювальної діяльності. Певна послідовність творчих завдань зумовлюється рівнем їх складності, який співвідноситься з певним етапом пізнавального процесу. Під час виконання творчих завдань треба враховувати індивідуальні особливості студентів. Диференціація виявляється у рівні складності завдань, які вони виконують, рівні допомоги викладача або наданні їм повної самостійності. Такі завдання формують навички самостійної діяльності [11, с. 62–63].

Найважливішим і найвідповідальнішим завданням реформування сучасної освіти є її **остаточне звільнення від залишків колишньої всеильної ідеології**, від так званої «радянщини», вплив якої відчуває сучасна школа, особливо у мисленні та діяльності педагогів старшого покоління. І це зрозуміло. Наслідки тоталітарного минулого не можуть автоматично зникнути після проголошення у державі демократичного курсу розвитку. Це потребує системних дій щодо деідеологізації освіти, зменшення централізації освітньо-виховного процесу, наближення освіти до цивілізованих стандартів.

На нашу думку, важливим кроком до деідеологізації освіти у демократичному суспільстві є її гуманізація. У науковій літературі гуманізацію розуміють як: гармонізацію, вдосконалення, олюднення всієї системи стосунків, формування цієї системи на основі солідарності й співробітництва; створення сприятливого морально-психологічного клімату в макро- і мікроколективах; демократизацію навчального процесу; демонтаж адміністративно-командної системи управління життям вищого навчального закладу і заміну авторитарних методів управління демократичними; оволодіння викладачами й співробітниками формами й методами педагогіки співробітництва [12, с. 182].

Концепція гуманізації змісту освіти пов'язана з її гуманітаризацією, яка повинна забезпечити деполітизацію та деідеологізацію під час вивчення матеріалу. Аналіз досліджень з реформування змісту вищої освіти засвідчив, що гуманізація та гуманітаризація мають здійснюватися шляхом: формування гуманітарного мислення на основі принципу національної спрямованості, що сприятиме найповнішому засвоєнню цінностей матеріальної і духовної культур; прилучення до національної, світової літератури та культури, надбань народної творчості, проведення культурно-мистецьких заходів, спрямованих на популяризацію кращих здобутків української і світової культури; доступності та різноманітності форм вищої освіти, вдосконалення компетентності з перспективою навчання впродовж життя; критичного осмислення історичних фактів, подій і явищ, шляхів людського розвитку; формування світоглядної, політичної, правової, моральної, художньо-естетичної та інших культур студентів шляхом якісної підготовки, що сприятиме виробленню активної громадянської позиції [13, с. 85–86].

Деідеологізація освіти передбачає зміну ціннісних основ освітньо-виховної діяльності – **переорієнтацію освітнього дискурсу на єдність національного та загальнолюдського як духовного підґрунтя сучасного освітнього процесу.**

У сучасних умовах реформування системи вищої освіти України важливим питанням є відродження культурно-духовних здобутків вищої школи, перехід до культуротворчої системи освіти в цілому. Необхідність такого оновлення пов'язана з тим, що лише піднявшись на вершину національної культури, людина може розкрити для себе загальнолюдські цінності, навчитися розуміти і поважати культурно-духовну спадщину і досягнення інших народів. Щоб бути патріотом, любити Батьківщину, необхідно відчувати духовне життя народу, творчо укріпити себе в ньому. Щоб бути гідним звання громадянина, необхідно прийняти мову, історію держави, правосвідомість, світобачення як свої власні [14, с. 133].

Одна з форм освіти, що дає змогу гармонійно поєднати національне та загальнолюдське в освітньо-виховному процесі, є полікультурна освіта,

яку активно впроваджують у країнах Західної Європи.

На думку фахівців, полікультурна освіта повинна сприяти побудові діалогу різних культур та кращому розумінню своєї власної самобутності на основі загальнолюдських цінностей. Упровадження полікультурної освіти зумовлене потребою організації нашого суспільства на засадах гуманізму, свободи, рівності та соціальної справедливості. У полікультурній освіті акцентується на закладені в етнічних культурах цінності, що мають загальнолюдське значення, а отже, сприятимуть розвитку особистості, встановленню добросусідського співробітництва на міжособистісному, державному і міжнародному рівнях [15, с. 72].

У наукових та громадських колах України проблема полікультурної освіти також активно дебатують. Зокрема, науковці Українського центру культурних досліджень у рекомендаціях до Концепції полікультурної освіти в Україні наголошують, що полікультурна освіта – це відповідна побудова навчальних програм, підручників, методів навчання, а також системи навчальних складів, яка забезпечувала б досягнення таких основних цілей. Така настанова передбачає одночасне й узгоджене виконання завдань: дотримання законних прав та задоволення освітніх і культурних потреб національних (етнічних), мовних, культурних меншин; формування у молодих громадян України всіх національностей повноцінних уявлень про етнічне й мовно-культурне розмаїття сучасного українського суспільства та внесок різних етнічних груп і народів-сусідів у нашу історію й культуру, знань про мови й культури народів, що населяють Україну, переконаності в цінності культурного розмаїття та плюралізму; виховання у представників усіх національностей взаємного розуміння, поваги й толерантності, здатності до міжетнічного й міжкультурного діалогу, віри в необхідність мирного розв'язання конфліктів і проблем; закріплення процесів деколонізації свідомості молодого покоління громадян, подолання комплексів культурної меншовартості, другорядності власних культур стосовно культур колишньої радянської метрополії чи до глобальних маскультурних імперій; поєднання виховання лояльних, патріотичних громадян демократичної України із забезпеченням від того, щоб запанувала нова, не поліцентрична, а етноцентрична модель національної свідомості, за якої лише етнічні українці отримали б привілейоване становище, а інші групи спонукалися б до асиміляції [16].

Єдність національного та загальнолюдського в освіті повинна стати питомим тлом для виховання громадянських та духовних якостей особистості. Базовими принципами виховання громадянина в цьому контексті можна визначити такі: принцип культуровідповідності, який передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними

традиціями та звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь; принцип інтеркультурності, що передбачає інтегрованість української національної культури в контексті загальнодержавних, європейських і світових цінностей у загальнолюдську культуру [17, с. 129].

Вочевидь, єдність національного та загальнолюдського в освіті забезпечує формування в людини такої якості як загальнокультурна компетентність. Як наголошує Н. Бібік, під час виховання відбувається засвоєння індивідом основ культури як сфери духовного життя людей, що сприяє формуванню в особистості вмінь самостійно виробляти принципи своєї діяльності, поведінки, спілкування, орієнтуючись на найкращі зразки загальнолюдської та національної культур [15, с. 69].

Аналізуючи проблему співвідношення національного та загальнолюдського як духовного підґрунтя сучасного освітнього процесу, необхідно зазначити про важливість не лише популяризації загальнолюдських цінностей, а й піклування про збереження власної етнонаціональної самобутності, недопущення асиміляції національно-культурних цінностей. Справедливо з цього приводу зауважує Г. Філіпчук, наголошуючи, що ігнорування чи нівелювання особистісних етнонаціональних цінностей ніколи не сприятиме творенню толерантного, відкритого суспільства у світовому вимірі, яке спроможне адекватно реагувати на виклики й забезпечувати більш гармонійний цивілізаційний розвиток. Тому важливим є поєднання загальнолюдських, планетарних цінностей з етнокультурними, регіональними, особистісно-індивідуальними. Відхід в той чи інший бік, гіпертрофія чи нехтування ними призводять зазвичай до деформації змісту виховного процесу, громадянського виховання. Наслідком уніфікації розмаїття, дискримінації етнонаціональної складової будь-якого народу є непоправні втрати в соціокультурному, політичному, господарсько-економічному житті суспільства. Людська спільнота має усвідомити, що світ може бути збережений лише за умов, коли в суспільствах існують багатоманітність індивідуальних, етнічних, цивілізаційних різновидів, а в природі – біорізноманіття [17, с. 36].

Отже, в освітньому процесі необхідно віднайти баланс між національними та загальнолюдськими цінностями, застосовувати принципи взаємодоповнюваності, толерантності, комплексності та системності задля пошуку гармонії у духовному розвитку особистості та суспільства. Етнополітичні, освітньо-виховні, екологічні концепції має бути зорієнтовано на усвідомлення, що прогрес можливий тільки за умов розвитку багатоманітностей як у природі, так і в суспільстві, а істинна культура людської особистості здатна розвиватися саме на основі синтезу загальнолюдської і національної культури. Важливо, щоб освітня стратегія не орієнтувала еволюцію культурного становлення на

суцільну уніфікацію і стандартизацію, щоб національні й етнічні особливості, традиції, які передбачають своєрідність ставлення людини до світу, природи, були не лише збережені, а й розвинуті [там само, с. 42].

Узагальнюючи, зауважимо таке. По-перше, духовне наповнення освіти є одночасно її ціннісним фундаментом та кінцевою метою навчання, оскільки освітній процес передбачає не механічне засвоєння об'єктом навчання певних знань і навичок, а розвиток особистості у всіх її вимірах, й у духовному зокрема. По-друге, духовна сутність освіти повинна бути відображена у чинних навчальних планах та програмах, що сприятиме загальній гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу. По-третє, рівень розвитку духовної складової освіти залежить від чинників політичного та суспільно-економічного характеру, які можуть мати як позитивний (демократизація суспільства), так і негативний (соціально-економічна криза) вплив.

Література

1. *Резніков С. І.* Філософсько-освітній аналіз ролі духовності у освітньому процесі / С. І. Резніков // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2013. – Вип. 41(2). – С. 223–232.
2. *Безугла М. В.* Проблема відродження духовно-культурних цінностей освіти у студентській молоді / М. В. Безугла // Духовність особистості. – 2012. – Вип. 4. – С. 3–11.
3. *Сіданіч І. Л.* Теоретико-педагогічні аспекти духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі ХХ століття / І. Л. Сіданіч // Духовність особистості. – 2013. – Вип. 5. – С. 186–198.
4. *Козловська І.* Особливості інтегративного підходу до загальноосвітньої та загальнотехнічної підготовки майбутніх фахівців будівельного профілю у ПТНЗ / І. Козловська, О. Білик // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – №2. – С. 43–50.
5. *Лернер І. Я.* Процесс обучения и его закономерности / І. Я. Лернер. – М., 1980. – 212 с.
6. *Современная дидактика: теория – практика* / Под науч. ред. І. Я. Лернера, І. К. Журавлєва. – М.: изд. ИПІ и МІО РАО, 1993. – 288 с.
7. *Даниленко Л. І.* Теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю у загальноосвітніх навчальних закладах / Даниленко Л. І.: автореф. дис. ... д-ра пед. наук 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – К., 2005. – 43 с.
8. *Ващенко Л. М.* Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону / Л. М. Ващенко: автореф. дис. ... д-ра пед. наук 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – К., 2006. – 46 с.
9. *Батышев С. Я.* Подготовка рабочих в средних профессионально-технических училищах / С. Я. Батышев. – М.: Педагогика, 1988. – 176 с.
10. *Самарук Н. М.* Професійна спрямованість навчання математичних дисциплін як чинник ефективного формування готовності до професійної діяльності /

ДО 95-РІЧЧЯ «РШ»

Анотації

Головному редактору
журналу «Рідна школа» А. В. Пугач
Вельмишановна Анжеліно Володимирівно!

Від колективу студентів, викладачів і співробітників Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова прийміть найщиріше вітання з нагоди 95-річчя «Рідної школи».

Журнал «Рідна школа» – флагман української освітянської журналістики, скарбниця модерної педагогічної думки, літопис подвижницької праці будівничих на освітянській ниві. Впродовж багатьох років він примножує традиції освітян України, репрезентує інновації, творчі знахідки, кращий зарубіжний педагогічний досвід. У переддень славного ювілею бажаю редакційному колективу розширення читачької аудиторії, залучення найавторитетніших дописувачів, щирої підтримки друзів і колег.

Успіху вам, творчого натхнення, нових звершень!

Віктор АНДРУЩЕНКО, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України

Н. М. Самарук. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2010. – Вип. 2. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2010_2_20.pdf

11. **Ваховський Л.** Модернізм як методологічний проект радянської педагогіки / Л. Ваховський // Історико-педагогічний альманах. – 2010. – Вип. 1. – С. 61–65.
12. **Шелюк Л.** Національне і громадянське виховання в контексті розвитку полікультурної освіти / Л. Шелюк // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. – 2014. – Вип. 34. – С. 72–77.
13. **Рекомендації** до концепції полікультурної освіти в Україні // Центр українських культурних досліджень [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/knigi_3_d_1.php
14. **Ткачова О. О.** Полікультурна освіта як фактор формування толерантності особистості / О. О. Ткачова // Науковий вісник Донбасу. – 2011. – №2 [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2011_2_9.pdf
15. **Бібік Н. М.** Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 47–49.
16. **Зубчевська С.** Проблема формування загальнокультурної компетентності у студентів аграрного коледжу / С. Зубчевська // 36. наук. пр. УДПУ імені Павла Тичини. – 2013. – Ч. 2. – С. 158–163.
17. **Філіпчук Г.** Етнокультура, природовідповідність в етизації особистості / Г. Філіпчук // Естетика і етика педагогічної дії. – 2011. – Вип. 1. – С. 34–46.

Віктор АНДРУЩЕНКО

Феноменологія освіти (духовна сутність освіти)

У статті йдеться про значущість духовної складової освіти. Розглянуто суперечності у змісті навчальних предметів, серед яких: відірваність змісту предметів, що викладаються, від реального життєвого процесу; недостатня наукова обґрунтованість; новизна змісту навчальних предметів; недостатня практична спрямованість навчання; обмежені можливості творчого дискурсу тощо. Доведено, що найважливішими завданнями сучасної освіти є остаточне звільнення від залишків колишньої всесильної ідеології, переорієнтація освітнього дискурсу на єдність національного та загальнолюдського як духовного підґрунтя сучасного освітнього процесу.

Ключові слова: людина, освіта, культура, виховання, духовність

Віктор АНДРУЩЕНКО

Феноменологія образования (духовная сущность образования)

В статье идёт речь о значимости духовной составляющей образования. Рассмотрены противоречия в содержании учебных предметов, среди которых: оторванность содержания преподаваемых предметов от реального жизненного процесса; недостаточная научная обоснованность; новизна содержания учебных предметов; недостаточная практическая направленность обучения; ограниченные возможности творческого дискурса и т.д. Доказано, что важнейшими задачами современного образования является окончательное освобождение от остатков прежней всесильной идеологии, переориентация образовательного дискурса на единство национального и общечеловеческого как духовного основания современного образовательного процесса.

Ключевые слова: человек, образование, культура, воспитание, духовность.

Viktor ANDRUSHCHENKO

Phenomenology of education (the spiritual essence of education)

The article deals with the significance of the spiritual component of education. Contradictions in the contents of educational subjects are considered, among them: the separation of the content of the subjects being taught from the real life process; insufficient scientific validity and novelty of the contents of educational subjects; insufficient practical orientation of training; limited possibilities of creative discourse, etc. It is proved that the most important tasks of modern education are the final liberation from the remnants of the former all-powerful ideology, the reorientation of educational discourse to the unity of the national and universal as a spiritual foundation of the modern educational process.

Keywords: person, education, culture, upbringing, spirituality.